

KONSERVATORSKA POROČILA

a) UMETNOSTNI SPOMENIKI IN URBANIZEM

Bezuljak nad Cerknico. Spomeniški organ je soglašal s poenostavitvijo piramidaste kape zvonika v zložnejšo obliko. — **K. R.**

Bodešče, utrjevanje stenskih slik na zunanjščini in sondiranje v notranjščini cerkve sv. Lenarta. Vse slike na zunanjščini je konservator E. Pohl utrdil po običajnem postopku, pri tem pa je pregledal tudi stene v notranjščini ladje in ugotovil, da se pod razmeroma debelo baročno izravnalno plastjo ometa, na vseh stenah nahajajo močno naključvane stenske slike. Ugotovljene slike so značilno delo mojstra legende sv. Jakoba na zunanjščini iste cerkve in predstavljajo poleg slik pri sv. Janezu v Bohinju največji slikarski opus tega slikarja. Z gornjim robom slik je podana v notranjščini prvotna višina pred barokizacijo. Kontinuirani prizori Pasijona tečejo tik pod prvotno ravnim stropom. Slike so izvršene na enak način kot v Bohinju v kombinaciji secco tehnike, kar daje možnosti za potencirano slikovitost. Ne glede na naključvano poslikano plast, bi kazalo o priliki slike v celoti odkriti, kar bi na eni strani postavilo v svetlejšo luč delo tega izrednega slikarja, na drugi strani pa bi prezentacija slik v notranjščini cerkve postavila tudi pred konservatorje zahtevno nalogo: kako gotško dekoracijo estetsko vključiti v barokizirani prostor, ki je po svoji kvaliteti primer zahtevnejše baročne arhitekture in po svoji konceptiji ne bi dopuščal takih arheoloških posegov. — **I. K.**

Branik — grad Rihemberg. S finančno podporo zveznega in republiškega sklada in ob delni finančni participaciji OLO Gorica so se leta 1961 začela večja obnovitvena in rekonstrukcijska dela na enem naših najpomembnejših spomenikov srednjeveškega grajskega stavbarstva — razvalini rihemberškega gradu. Srednjeveški gradovi so danes v Slovenskem Primorju z izjemo razmeroma dobro ohranjenega Prema in Predjame ali v razvalinah ali pa so brez sledu izginili (Cerovo, Dorberg, Erzelj, Golac, Gotnik, Kanal, Križ, Novi grad, Renče, Senožeče, Socerb, Solkan, Švarcenek, Vipava, Vogrsko, Višnjevček), tretji, pred drugo vojno ohranjeni Rihemberg pa je bil v vojni uničen.

Arhitektura gradu, ki se prvič omenja 1230 leta, presega ožji lokalni pomen in se zaradi razsežnosti, kvalitetnega oblikovanja nekaterih stavbnih delov, raznolikosti utrdbenih naprav uvršča med naše najpomembnejše tovrstne spomenike. Zaradi sožitja »mediteranske« konceptije prvotne osnove in oblikovanja arhitekturnih detajlov in »severnjaške« tlorisne razporeditve kasnejših stavbnih sestavin ima med našimi gradovi tudi izjemno mesto.

Četudi je grad danes v razvalini in je podana možnost celotne rekonstrukcije, je njegov stavbnogodovinski pomen in spomeniška vrednost še vedno:

1. v značilni srednjeveški poziciji, ki zavzema dominantno točko v obliki običajnega pomola, ki se v pokrajino vključuje kot izrazito pokrajinsko dopolnilo ali pokrajinska arhitektura,

2. v osrednjem okroglem stolpu z vgrajenimi stopnicami kot edinstvenem primeru tovrstne arhitekture v Sloveniji,

3. v vrsti utrdbenih naprav, raznovrstnih oblik obzidja, speljanih po različnih nivojih z obzidnimi, ogelnimi in dvema vhodnima stolpoma,

4. v arhitekturi prvotne grajske koncepcije z vgrajenim palacijem in arhitekturi gotsko-renesančne grajske kapele.

Kakor nam priča grafično gradivo v Goriškem muzeju, je grad že prej doživel podobne usode kot danes. Dve grafični upodobitvi iz 17. in 18. stoletja ga nam pokazeta že na pol v razsulu. Vendar se škoda, ko jo je doživel v minuli vojni, ne da primerjati s prejšnjimi: grad je zaradi požara, bombardiranja, miniranja in nasilnega rušenja in odvažanja gradbenega, predvsem kamnoseško obdelanega kamna, v precejšnji meri postal že brezoblična razvalina. Kljub temu pa je ohranil pglavltne elemente: tlorisno podobo, okrogli stolp, del barokiziranega palacija, kapelo in poslopje iz 17. stoletja ob osrednjem stolpu. Razen kapele in vhodnega poslopja, ki je bil pokrit tik po vojni, ter tlakane ploščadi vrhu okroglega stolpa se na gradu ni ohranila nobena druga streha.

Tik po vojni so se začela večja obnovitvena dela, ki so bila kasneje prekinjena, pred leti pa je Zavod izvršil le manjše zavarovalne posege zaradi pomanjkanja finančnih sredstev v omejenem obsegu. Leta 1960 so se pripravili načrti za temeljitejše konservacijske posege, ki predvidevajo delno obnovo predvsem tistih delov gradu, ki so nenadomestljivi kot dokument s stališča njegovega stavbnogodovinskega razvoja in vizuelnih pogledov na grad.

Začetna dela so ponovno pokazala, da je treba z razvalinami ravnati z največjo previdnostjo in da mora biti izhodišče za vsakršne posege temeljito poznavanje stavbne zgodovine, organizacije tlalisa in predvsem stavbnega stanja. Preuranjen rezultat ali namera, čimprej napraviti nekaj, da se bo na zunaj le poznalo, utegne pripeljati do nezadovoljivega rezultata. Prav tako moramo, ne glede na prvenstveno nalogo spomeniške službe, da stavbo konsolidira in na njej zaustavi nadaljnje propadanje, pri rekonstrukcijskih delih upoštevati možnosti za nove, sodobne namene in je že zaradi tega treba takoj v začetku načrte prilagoditi morebitni novi praktični namembu.

Sedanja podoba rihenberskega gradu, ki je ponovno v razvalini, je rezultat vsaj treh velikih restavracij: v poznogotsko-renesančni dobi, v baroku in v času med obema vojnama. Tako nam zunanost, ne glede na dominantno silhueto, spremljajo izrazito romantizirajoči detajli.

Že pred leti opravljena dela, ki naj bi zaustavila nadaljnje propadanje nekaterih ogroženih stavbnih delov, so se morala omejiti na minimum. Večja dela v preteklem letu pa naj bi zaustavila v prvi vrsti nadaljnje propadanje edine preostale stene monumentalnega barokiziranega palacija. Pokazala so se za brezuspešna, ker se je med izvajanju zavarovalnih del stena kratkotalo sesula in tako postavila v ospredje drugo rešitev: najprvo je treba grad v celoti očistiti in konservacijska dela, poleg rekonstrukcije palacija, takoj preusmeriti na še ohranjene in arhitektonsko pomembne stavbne dele. Tako je bila zunanja stena barokiziranega palacija na novo pozidana do prvega nadstropja in horinzotalno povezana z dvoriščno stranjo.

Kompletno očiščenje razvaline pa je potrdilo domnevo o prvotni podobi gradu, ki že po znanem »mediteranskem« tlalisku obzidje enotnega liva oklepa posamezne stavbne sestavine. Potrebno bo še podrobneje preiskati zidove na

vzhodni strani ob kapeli. Pri tem pa bo še vedno ostalo odprto vprašanje datacije, ker imamo na razpolago več momentov, ki različno opredeljujejo nastanek prvotnega koncepta. Zato bo treba preveriti še nekatere gradbeno tehnične detajle v zvezi s stilnimi elementi, kar bi do neke mere lahko podrobneje opredelilo časovni nastanek stavbnega jedra, ki smo ga sicer lepo izluščili iz množine kasnejših predelav. Za zdaj drži, da je barokizirani palacium sočasen s prvim, to je notranjim obzidjem, na katerega je prislonjena kapela, poslopje iz 17. stoletja in stavba ob njem. — **I. K.**

Bučkovci. Poznogotska farna cerkev z zanimivim renesančnim portalom iz l. 1547. je bila l. 1961. obnovljena v notranjščini, iz katere je bila odstranjena neustrezna dekorativna slikarija ter nadomeščena s tonsko poslikavo v ustreznih okrastih tonih, s čimer je bila močnejše poudarjena njena prostorna koncepcija. — **J. C.**

Celje. Ker je obravnava spomeniške problematike v okviru zaščite in sanacije ter deloma obnove starega mestnega jedra osrednji problem Celja kot urbanističnega spomenika, navajam tukaj nekatere njene osnovne elemente, odnosno misli:

Tempo današnjega razvoja ter skokoviti napredek prometa in turizma ne dovoljujejo več kompromisov, ki so nekoč obremenjevali stare dele mest ter jih nasilno vključevali v sodobno ritmiko življenja z vsemi njenimi urbanističnimi, komunalnimi in zdravstvenimi zahtevami, pri čemer so ti deli utrpeli nepopravljivo škodo na svojih kulturnohistoričnih in turističnih vrednotah. Razvoj sam in bližnje perspektive razrasta naših mest so prinesle s seboj zahtevo, da se v bodoče ravna njih regulacija po določenih namenih posameznih delov njihovega organizma, da se mestna ploskev tako rekoč razparcelira ter se vsakemu delu določi posebna funkcija, ki jo izpolnjuje v okviru celote.

Stara mestna jedra sprejmejo lahko pri tej razdelitvi funkcij samo tiste, ki ustrezajo njihovi notranji ureditvi, to pa je predvsem drobnotrgovinsko, drobnoobrtno in turistično-gostinsko funkcijo. V tem smislu je treba obravnavati tudi njihovo urbanistično, miljejsko in gradbeno organizacijo. Za ureditev starih delov mest, kot n. pr. Celja, bi bilo treba ustanoviti posebno komisijo, ki bi skrbela, da bi se mesto popolnoma saniralo ter se postopoma vrnilo k prvotnemu izgledu, predvsem pa da se ne bi dalje kvarilo z modernističnimi posegi, ki v daljši perspektivi več škodijo kot koristijo, poleg tega pa podražujejo posebno obravnavo tega predela. V tem oziru se načrt o principih izgradnje v zgodovinskem delu mestu sklada s konservatorskimi nazori. Pripomniti pa je, da ne bi pri uporabi ornamentiranih tlakov ulic in posebno trgov zašli preveč v dekoracijo, ker bi s tem vendarle lahko ogrozili enovitost starih mestnih predelov, katerih obliko je narekovala njihova funkcionalna uporaba skozi stoletja.

Iz posebnega obravnavanja starega mestnega predela logično sledi tudi program bodočega poseganja vanj, kakor ga predvideva načrt sanacije starega Celja. Njegov namen je, mesto postopoma oblikovati tako, da bo služilo posebnim namenom, katere mu je določil perspektivni načrt kot celota. Pri temu je treba posebno poudariti tendenco, da se izlušči iz recentnih prevlek čim več prvotnega, kulturno, umetnostno in arheološko pomembnega ter tako poveča vrsta turistično zanimivih objektov, ki bodo v celoti dali mestu specifičen značaj enkratnega, samo celjskega.